

Տ Ե Ր Զ Օ Ր

Գրեց

ՀՐԱՋ ԱՐԵԼԵԱՆ

Լոս Անձելես, 1981:

110 էջերէ բաղկացած «Ողբերգակ Դիւցազնեբդութիւն» մըն է մեր ձեռքին մէջ ունեցածը, ներշնչուած ու քաղուած՝ մեր ժողովուրդի ամէնէն կարմիր էջէն: Խորադիրը կը բացատրէ արդէն նիւթը: Նիւթը ծանօթ է այլեւս: Բայց այս հատորը նորութիւն մը չունի տալիք, երբ կը մղուին խորհելու թէ պատուական հեղինակը դրական ու դեղարուեստական ինչ ձեւի մտահոգութիւն ունեցած է իր ներշնչումի պահերուն...:

Անկասկած, կատարուածը քրիստոնէական է: Եւ ծանր աշխատանք մըն է, որուն համար միայն իրացումի եւ զննարարական խօսք ունինք: Սակայն հանրութեան հրամցումը դիւցազնեբդութիւն մըն է (եթէ ճիշտ ըլլայ այս մօտեցումն ալ...), ծանր ու բազմաձալ հանդերձանքով, շունչով ու կերպարանքով: Ընդուն ու՛ռուցիկ, ներշնչումը աւելի պատմողական ու նկարագրային՝ քան գաղափարային: Այսօրուան մեր ընթերցողը ո՛րքան ընտանի է դասական այս ձեւի ներշնչումին եւ ներկայացումին, խնդրական է մեզի համար: Դրական այս եղակի սեռը — դիւցազնեբդութիւնը — ծանր է արդէն իր կառոյցին մէջ իսկ եւ ունի իւրաքանչեւ պահանջներ, ինչ որ ծանրակշիռ եւ լուրջ պարտաւորութիւններ ու դիմաց կը դնէ հեղինակ մը:

Արեւմտեան իր գրեւորներին մէջ, ինչ որ գրական գործի մը յարտարարը կրնայ կազմել, ենթարկուել է գրական բարդութիւն մը, մղձաւանջի մը՝ եթէ կ'ուզէք, որ գրեթէ անըմբռնելի եւ դժուարամարտ կը դարձնէ իր խօսքը, խեղդելով միտքի եւ զգացումի նշոյլը՝ տողերը անտանելիօրէն բռնաւորելով ածականներու եւ բառակերտումներու անցարգելներով: Այս արտասովոր ճիգը կը

մատնէ անշուշտ շատ բան, ինչ որ կը ծագի նախընտրուած գրական սեռէն, երկար չափէն եւ տողերը իրենց նպատակին հասցնելու ճիգէն: Ասոնք են դըրխաւորարար որ ընթերցողին մէջ կը յառաջանեն շղագրգիռ հեւք մը, յառաջանալու տաղտուկ մը՝ անվերջանալի էջասիւններով, երբ մանաւանդ տալարդիւն կը մնայ արտաքին կեղեւին տակ՝ մտային եւ դադարաբախտական, անդոյ, կորիզ մը դանդաղ վնասուող: Գաղափարի եւ եղբերու կրկնութիւնները (օրինակ՝ էջ 75) կու գան անելի ծանրաբեռնել ընթերցողին արդէն բռնի յառաջադասքը: Տողերուն դանդաղ ընթացքը եւ տաղաչափութեան յանգաւոր նախասիրութիւնը՝ մղած է հեղինակը բառակոյտերու եւ ածականակերտ եղբերու ստեղծումին, ինչ որ վնասած է արուեստին: Փոխանակ խօսքը՝ նիւթին ազդային անթահողը ուժեղացնելու, յոգնեցուցիչ միօրինակութիւն, տափակութիւն եւ արուեստականութիւն մը ստեղծած է: Կը պահի նաեւ նիւթի եւ գաղափարի վերլուծումը: Խորքէն աւելի՝ արտաքին ձեւն է որ դրսւած է հեղինակին ուշադրութիւնը:

Հետաքրքրական է դիտել թէ Ալբրեխտի մտահոգութիւններով բռնիղ մեր քրիստոսարդեանքէն քանի հողի ձեռք պիտի առնէ այս ձեւի դրական արտադրութիւն մը...:

Յայտնի կը նշմարուի որ տեղ տեղ հեղինակը մօտէն ուղած է հետեւի Սիւրմանթոյի ստեղծագործութեան եւ անոր պատկերներուն (օրինակ՝ էջ 79-80ի մէջ բացայայտ նմանութիւն կայ Սիւրմանթոյի հանրածանօթ «Պարը» ուժեղ քերթուածին հետ, սակայն՝ Արեւմտեան կառոյցին մէջ խեղդուած է թէ՛ ներշնչումը, թէ՛ պատկերը):

Կը յուսանք եւ սրտանց կը մաղթենք որ պատուական հեղինակը, այս հատորին հրատարակումով, հասնի իր նպատակին:

Հ. ՏԱՃԱՏ ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ

Die Baukunst
des Mittelalters in GeorgienWACHTANG BERIDZE
EDITH NEUBAUER

Berlin, Union Verlag 1980, pp. 252.
Numerous illustrations in color and BW.
DM. 58.00.

Professor Edith Neubauer, Dozent of Caucasian, Byzantine and Slavic Art History at the Karl Marx Universität, Leipzig, has co-authored another fine book on Caucasian architecture. Splendidly illustrated, the book begins with a short historical introduction for the Middle European German audience which stresses general culture as well as architecture. Neubauer shows a clear interest in social question, about how such towns as Tbilisi, Mtskheta and Udsharma grew. It seems that architecture can indeed provide answers to this type of question through the way it records sectarian and non-sectarian aspirations by kings and bishops. Palaces and cloisters are superb relics of the spiritual and political importance of a town.

From the fourth through the seventh century we find only religious architecture, and no development of secular compositions. The basilica form is the oldest attested, borrowed from Syria and Asia Minor, though the form is somewhat modified by a shortening of the bay. There is a concomitant lack of emphasis on the east and west apse which further serves to emphasize the central area of the basilica.

Neubauer makes an effort to define what is characteristically Georgian: the use of sculpture to decorate the exterior facades (a point shared with Armenian art) is a development over the received Syrian tradition. The Georgians also uniquely used the «three-church-basilica», with naves isolated by closed walls, as shown by Tchubinashvili, which em-

phasized the correspondence between the exterior and the interior. This fashion is also seen in Byzantine architecture where the interior alone was emphasized, an emphasis which surpassed that of Armenian architecture. Neubauer also says that it seems clear that the external areas of the buildings mirror the shape of the interior, a point that has not been made before.

The chapter continues with a statement of Georgian early feudal architecture vis-à-vis the architecture of other areas (an extract of the comparisons begins on page 73). It is surprising that there are similar trends within Coptic architecture. We don't know if the Caucasian forms are a result of Coptic influence, but we do know that references to Coptic and Ethiopic influences of a non-architectural sort turn up in such Armenian historians as Khorenatsi.

Comparison of the Georgian form with coeval Armenian buildings emphasizes the independence of both Georgian and the Armenian styles, without escaping the obvious conclusion that we must acknowledge similar characteristics that imply certain common early influences. However, the earlier received common influences were unquestionably realized by both Georgian and Armenian architecture in their respective characteristic manners.

Chapter 2 covers the seventh through the tenth century, a time of invasions; the country was split into princely districts, and the culture was not unified. Abkhaz and Kartli design preserve the better parts of the earlier period, and provide a transition and development into newer forms. This is especially true of the Abkhaz, who were closer to Byzantium than the Kartli. The ground plan of Dranda is, for instance, closer in form to Byzantine examples like St. Peter and Michael's Church in Constantinople rather than to Dshvari Church in Mtskheta. The Abkhaz church architecture